

Fig. 1. Holbæk. Luftfotografi set mod sydsydøst. Midt i billedet S. Nikolaj kirke, klostrets vest- og sydføj samt S. Nikolaj kirkegård. HS fot. 1964. - *Holbæk. Aerial photograph looking south/south-east. Centre, St. Nikolaj church, the monastery's west and south wings, and St. Nikolaj's cemetery.*

KIRKERNE I HOLBÆK

Holbæk omtales tidligst 1199, da ærkebiskop Absalon overdrog Sorø kloster en del gods, herunder gården Holbæk (*curia Holbek*).¹ Denne må inden længe være kommet i Ringsted klostres besiddelse. I hvert fald nævner hovedstykket i Kong Valdemars jordebog (1231), at kongen af nævnte klostres abbed har erhvervet en toft i Holbæk (*Holæbæc*).² Man må gå ud fra, at Valdemar Sejr har anlagt en borg på denne grund, og holder denne antagelse stik, har borgen ligget, hvor vore dages Odd-Fellow Ordens logebygning står (fig. 2).³

Holbæk nævnes som købstad første gang i Kong Valdemars jordebog og er som sådan næppe meget ældre. I købstadlisten fra o. 1240 er Holbæk sat til 12 mk.,⁴ hvilket synes at placere den blandt de mindre købstæder på Sjælland. Arkæologiske undersøgelser i den østlige del af den middelalderlige S. Nikolaj kirkegård nord for Algade synes at vise, at denne del er taget i brug o. 1200 eller engang i 1200'erne, mens kirken kan være ældre. Øst for kirkegården fandtes bebyggelsesspor, der viste at området havde været udnyttet kontinuerligt siden 1200'ernes begyndelse.⁵

Et stykke øst herfor lå landsbyen Labæk (nævnt første gang 1443)⁶, hvor der i hvert fald i første halvdel af 1200'erne har været en kirke.⁷ Denne bebyggelse voksede i løbet af middelalderen sammen med købstaden Holbæk.⁸

Der haves sikre efterretninger om, at byen i middelalderen har haft tre kirkelige stiftelser (fig. 2, nr. 1 og 3-4): S. Nikolaj sognekirke nord for Algades vestre ende, Vor Frue sognekirke i Labæk samt sortebrødre-klostret, der er grundlagt 1275 i et indtil da uudnyttet område syd for Algade ikke langt fra Smedelundsgade. Desuden tyder det sparsomme materiale på, at byen har rummet endnu en eller to gejstlige institutioner. Der er tale om et kapel ved Roskildevej (fig. 2, nr. 5, jfr. s. 2949) og eventuelt en kirke syd eller vest for byen (jfr. s. 2950), beliggende »uden for wortt slott Holbeck«.

Vor Frue er muligvis nedlagt ved reformationen, og S. Nikolaj har fungeret som byens sognekirke endnu i anden halvdel af 1500'erne, hvor sortebrøderkirken, der med sin udformning antagelig bedre har kunnet udfylde den nye gudstjenesteforms behov, blev byens sognekirke og eneste gejstlige institution. Allerede 1549 var kongetienden af Tveje Merløse sogn blevet tillagt præsten i Holbæk og Tveje Merløse.⁹ Til forbedring af præsternes lønninger blev Tuse ved Klemmebrevet af 9. maj 1555 til Sjællands stift gjort til anneks til Holbæk sognekirke, ligesom det bestemtes, at kirken i Tveje Merløse skulle nedrives, sognet underlægges Holbæk kirke og præstere-nten henlægges til kapellanen i byen.¹⁰ Tveje Merløse kirke blev ikke nedrevet, men omtales 1567 som anneks til Holbæk, ligesom Tuse opregnes som anneks til Butterup (s. 587).

Historisk indledning ved Aage Andersen 1994.

¹ DiplDan., DaRigBr. 1. rk. III, nr. 253.

² Svend Aakjær, ude.: Kong Valdemars Jordebog, 1926-43, 1. bd., II, 21.

³ Vilh. la Cour: Danske Borganlæg I, 1972, s. 232-36.

⁴ Note 2, s. 83.

⁵ Hanne Dahlerup Koch: Udgravningen i Ahlgade 15-17, Holbæk Museum. Årsberetning 1986, Holbæk 1987, s. 59-66.

⁶ Labæk er sandsynligvis indeholdt i Lovsore, der rimeligvis oprindeligt er Lovbæks ore, der betyder

overdrevet ved Lovbæk (Labæk), jfr. John Kousgård Sørensen: Danske sø- og ånavne IV, 1981, s. 348.

⁷ Hugo Matthiessen: En middelalderlig Kirketomt i Holbæk, i ÅrbHolbæk 1914, s. 5-38.

⁸ Albert Thomsen: Holbæk Købstads Historie I—II, Holbæk 1936-42, s. 24-26, 35 og 91; Tage E. Christensen: Sognelisterne i Roskildebispens Jordebog, i HistT. 77, 1977, s. 7 note 35 og s. 18.

⁹ DaKancReg. 29. aug. 1549.

¹⁰ Holger Fr. Rørdam, udg.: Danske Kirkelove I, 1883, s. 439.

Fig. 2. Holbæk. Byplan med det nuværende gadenet samt angivelse af bevarede og forsvundne kirker og kirkegårde. 1. †Klosterkirken, nuværende S. Nikolaj kirke (s. 2827 og 2835). 2. S. Nikolaj kirkegård (s. 2826). 3. †S. Nikolaj kirke (s. 2948). 4. †Vor Frue kirke i Labæk (s. 2945). 5. †Kapel ved Roskildevej (s. 2949). 6. Østre kapel og kirkegård (s. 2941). 7. Holbæk slot. Med stiplede linie er angivet det omtrentlige forløb af kystlinien i middelalderen. 1:10000. Tegnet af Mogens Vedsø 1994 på grundlag af Holbæk Kommuneatlas 1993. - *Holbæk. Town plan showing both existing and defunct churches. 1. †Monastery church, the present church of St. Nikolaj. 2. St. Nikolaj cemetery. 3. †St. Nikolaj church. 4. †Vor Frue church in Labæk. 5. †Chapel on the main road to Roskilde. 6. East chapel and cemetery. 7. Holbæk castle.*

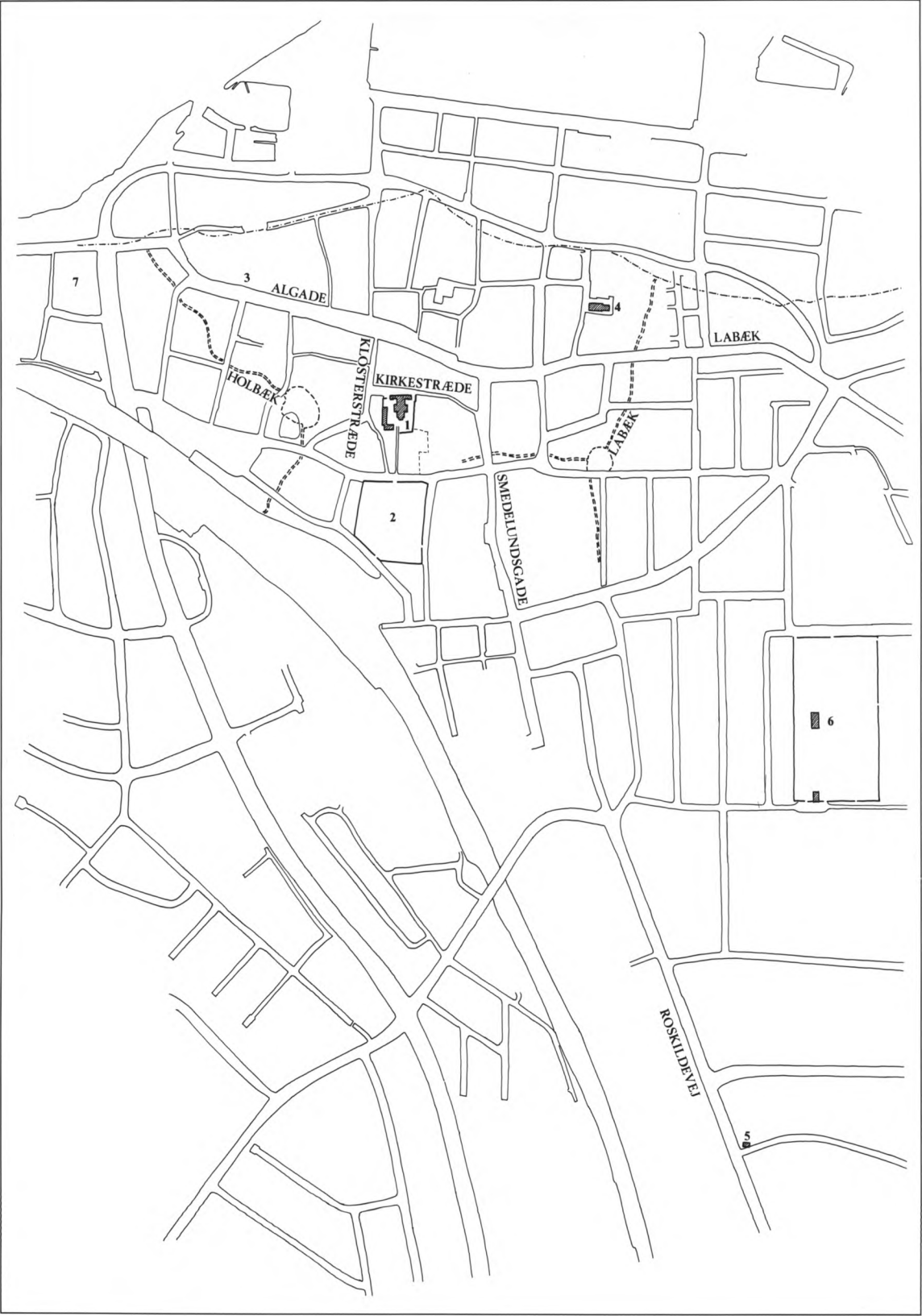

Fig. 3. Holbæk. Byplan ca. 1:6000. Målt og tegnet af I. H. E. Krüger 1794. Holbæk Museum. Efter fot. NM2. — *Tonni plan of Holbæk. In Holbæk Museum.*